

STOUNI, DOORSOVIA, VELVETI.

ŽIVOTNÉ SUBSTANTÍVNE FORMY POMENOVANÍ HUDOBNÝCH SKUPÍN A ICH VÝZNAMY NA METONYMICKOM KONTINUU¹

MARTINA IVANOVÁ

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, Slovensko
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava, Slovensko

IVANOVÁ, Martina: *Stouni, Doorsovia, Velveti*. Masculine virile nominal forms for names of music bands and their meanings on metonymic continuum. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2023, Vol. 74, No. 2, pp. 627–644.

Abstract: The study deals with the special usage of masculine virile forms to name music bands in Slovak. The names of music bands are usually classified as a special subtype of chrematonyms which name the artistic groups and are labelled as ergonyms in the theoretical works. Masculine virile forms can be used with a heterogenous range of meanings depending on context which can be understood as result of metonymic transpositions. The study focuses on description of units warranted by proper names which arise in two depropriation processes – transonymization and appellativization. The analysed material comes from web corpus Omnia Slovaca IV Maior. Metonymy is understood as a gradient phenomenon with instantiations that form a continuum on a scale depending on the strength of contiguity. Metonymy gives rise to a variety of readings, which are often difficult to capture and whose meaning has to be specified in the course of interpretation by contextual cues and pragmatic inferences. This fact leads to orthographic instability concerning the usage of capital letters.

Keywords: ergonym, music band, metonymy, transonymization, appellativization, contiguity strength

1. ÚVODNÉ POZNÁMKY

Cieľom príspevku je analýza anglických názvov hudobných skupín (ďalej HS), ktoré predstavujú špecifickú skupinu vlastných mien a zvyčajne sa zaraďujú medzi chrématonymá – názvy ľudských výtvorov, ktoré nie sú fixované v teréne (porov. Ološtiak 2008). Podľa R. Šrámk (1999, s. 165) ide v prípade chrématonym o vlastné mená pre propriálne objekty materiálnej aj nemateriálnej povahy, ktoré sú výsledkom ľudskej činnosti a ktoré nie sú zakotvené v prírode, ale v ekonomických, politických a kultúrnych vzťahoch. Z hľadiska detailnejšej klasifikácie sa názvy HS vymedzujú v rámci vlastných mien umeleckých skupín, ktoré sa spolu s vlastnými me-

¹ Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0016/21 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 7. etapa (koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

nami vojenských a politických inštitúcií, vlastnými menami správnych, zákonodarných a administratívnych inštitúcií, logonymami, vlastnými menami školských, kultúrnych, vedeckých inštitúcií a krúžkov zaraďujú do širšie vymedzenej triedy vlastných mien spoločenských inštitúcií (tzv. ergoným, niekedy tiež inštitucioným).

Problematickou gramatického rodu a skloňovania anglických názvov HS sa zaoberal vo svojej štúdii M. Ološtiak (2008). V našej práci sa sústredíme na zaujímavý aspekt fungovania tohto typu vlastných mien: na ich použitie vo forme životných maskulín, s ktorým sa spájajú rôznorodé sémantické posuny a v dôsledku toho aj rozkolísanosť pri písaní veľkých písmen. Zaujímať nás budú vlastné mená mužského rodu² pomenúvajúce jedinečný objekt – HS, kam patria najmä jednoslovné i viac-slovné názvy zakončené na spoluhlásku, a to buď v ortografii, alebo vo výslovnosti (napr. *Pink Floyd, The Clash, Deep Purple, Uriah Heep*), viac-slovné názvy obsahujúce internacionálny komponent, ktorý sa v slovenčine pociťuje ako jednotka mužského rodu (*Black Sabbath, Led Zeppelin, Velvet Underground, Pearl Jam*), názvy s formálne plurálovou štruktúrou alebo s komponentom, ktorý z formálneho hľadiska predstavuje plurálové substantívum (*Rolling Stones, Beatles, Doors, Smashing Pumpkins, Sex Pistols*).

Pri skúmaní tejto problematiky nás nebudú zaujímať rozličné čiastkové adaptačné procesy uplatňujúce sa v tejto skupine pomenovaní, teda procesy spojené s transfonemizáciou a transortografizáciou (napr. *Beatles – Bítls*), transmorfemizáciou (napr. trunkácia pôvodne plurálovej morfémy *Rolling Stone-s – Stouni*), transmorfologizáciou (napr. flektivizáciou, pri ktorej sa utvára sklonný tvar pomenovania HS na základe typu zakončenia, porov. *Štúdiovky od Pearl Jamu som nikdy veľmi nepočúval.*) a pod. (k termínom pozri Ološtiak et al. 2021), budeme si všímať najmä použitie sklonných životných foriem substantív ako výsledok medziparadigmatických pohybov medzi deklináčnymi makroskupinami indeklinábilií, neživotných maskulín a životných maskulín (k termínom pozri bližšie Sokolová 2007), ktoré sú vyvolané sémantickými zmenami pri týchto jednotkách.

Materiálovým východiskom analýzy budú dáta z korpusu *Omnia Slovaca IV Maior*. V korpusových dátach sa môžeme stretnúť s rozličnými významami, ktoré sa spájajú s použitím sklonnej životnej formy názvu HS:

² Gramatický rod vlastného mena možno určiť jednak na základe formálneho zakončenia a pomocou realizovaného typu skloňovania, napr. *Ludia sa bavili tiež na hitovkách od Beatlesu.*, *V rádiu začala hrať moja obľúbená pesnička od Pearl Jamu.*, jednak pomocou syntaktického zapájania do textu: predovšetkým pomocou zhody so súvzťažnými vetnými členmi, napr. *Pearl Jam venoval tento album trom hráčom na basové hudobné nástroje, ktorí zomreli v roku 2002.*, *Je to obrovský úspech, ktorý kapelu okamžite katapultoval do svetovej hudobnej elity, v ktorej sa nachádzajú skupiny ako napríklad Radiohead alebo americký Pearl Jam.* Používanie sklonných podôb sa však v tejto skupine vlastných mien neuplatňuje vždy, existuje tu výrazná tendencia používať ich ako nesklonné, aj keď sa používajú v adaptovanej podobe, porov. *A stále púšťa platne od Bítls.*, *Rocková poetka Patti Smith zahrála pesničku Alive (Žit') od Pearl Jam.*

- označenie HS: *Velveti sú pevnou súčasťou rockovej histórie., Pumpkiny oslávia dvadsiatku., „Uriáši“ z generácie „mocných Párplov a Zepelínov“ sú na scéne už od roku 1968.*³

- označenie členov HS: *George, Ringo a ostatní beatlesi., Pumpkiny ponorili ruky do betónu., Pink Floydí sú už len traja.*

- označenie stúpcov (fanúšikov, priaznivcov) HS: *Napr. takí sabbati len s utajeným dychom, obdivom a závisťou počúvali tento album.* (= stúpenci Black Sabbath),

- označenie skladieb, platní HS: *Potom budeme mať ramená asi na kašu, tak si oddýchame pistolsmi.* (= hraním skladieb Sex Pistols),

- označenie osôb podľa vlastnosti, charakteristiky spojenej s HS: *Frybort sa s prekvapujúcou istotou pohybuje v charakterizácii dnešných mladých a diferencuje medzi nimi podľa životných názorov (sabbati, travoltáci, somráci, pankáci).*

Zapojenie vlastného mena do nominačných súvislostí sa spája s prechodmi na úrovni kategórií proprium – apelatívum, resp. proprium – proprium. Na označenie týchto transpozičných operácií budeme pracovať s etablovanou terminológiou. V súvislosti s depropriálnou nomináciou na osi proprium – apelatívum sa v teoretických prácach používajú termíny ako apelativizácia, resp. deproprializácia, deonymizácia (porov. Hladká 2017; Ološtiak 2018, s. 14), prechod na osi proprium – proprium sa označuje ako transonymizácia (porov. Pleskalová 2017a; Ološtiak 2018, s. 15). V súvislosti s oboma procesmi sa diferencujú isté podtypy: rozlišuje sa tzv. čistá (sémantická) a odvodzovacia (slovotvorná) apelativizácia a čistá a rozšírená transonymizácia.⁴

K transonymizovaným typom možno predbežne zaradiť prípady, keď sa sklonnou podobou životného maskulina označuje HS, resp. členovia HS (vo význame skupiny

³ Takéto životné formy sa tvoria aj pri pomenovaniach slovenských HS, ktoré v štúdiu neskúmame, hoci pri nich možno v rámci depropriálnych procesov uvažovať o podobných významových posunoch (za upozornenie na tieto formy ďakujeme I. Hrubaničovej). Životné plurálové formy sa tvoria najmä od mužských vlastných mien, ktoré sú často homonymné s personálnym životným maskulinom, napr. *Z Gladiatorov sklamanie priam srší.* (skupina Gladiator), *Minulý rok najlepšie koncertovali Billy Barmani.* (skupina Billy Barman; tu zohráva úlohu aj personálna sémantika sufixoidu *-man, -men*, porov. *Beatmeni, Soulmeni*), *Lojzovia priniesli – aj na pomery pestrej českej folkovej scény – neobvykle strhujúce nasadenie, plebejský imidž a náklazlivý, nekomplikovaný humor.* (skupina Lojzo), resp. od sémantiky nevyhranených pomenovaní, napr. *Dôvod na oslavy mali aj Desmodi./A opäť to bola „slušná podivná“, ako hovoria bratia Česi – desmodi nevynechali žiadny zo zásadnejších hitov.* (skupina Desmod), *Pri prvom albume si Maduari mohli dovoliť mať v klipe aj 20 báb v bikinách.* (skupina Maduar). Do istej miery tu svoju úlohu môže zohrávať aj analógia s oficiálnymi pomenovaniami HS, ktoré často obsahujú životnú plurálovú formu substantíva, porov. *Taktici, Kapucíni & Stanley, Mloci.* Tvorenie životných foriem je často blokované (resp. takéto podoby korpus nedokladá), ak je názov kapely utvorený z neživotného apelatívneho substantíva, porov. *Modus*, ale **Modusi, Vidiek*, ale **Vidieci, Team*, ale **Teamovia/*Teami*, podobne **Banketi, *Arzení, *Kontrafakti, *Rozpori, *Slnovrati*. Výnimkou je pomenovanie *Eláni*, porov. *Nakoniec sa k tomuto riešeniu uchýlili Eláni i iné kapely./Dve skladby ponúkli rádiám eláni z pripravovaného albumu.* Životná plurálová podoba je doložená aj v prípade substantíva *Polemici*, pri ktorom do hry vstupuje analógia s plurálom životného apelatíva *polemik*.

⁴ Detailné opisy aspektov spomínaných procesov nachádzame v práci M. Ološtiaka (2018).

ľudí, ktoré tvoria isté spoločenstvo), naopak, ako prípady apelativizácie možno hodnotiť tie prípady, ak sa sklonná životná podoba maskulína použije na označenie stúpcov HS, skladieb HS, resp. osôb s istou charakteristikou spätou s HS, porov. Tabuľku 1.

Tabuľka č. 1. Depropriálne procesy vzťahujúce sa na pomenovania HS

	čistá apelativizácia	odvodzovacia apelativizácia	čistá transonymizácia	rozšírená transonymizácia
označenie HS			Bítlsi	Bítlsáci
označenie členov HS			bitls/BÍTLSI	bítlák/BÍTLSÁCI ⁵
označenie stúpcov HS	uriáš/uriáši	yesák/yesáci		
označenie skladieb HS	bitls/bitlsy	bítlovka/bítlovky		
označenie osôb podľa podobnosti s HS	sabat/sabati	bítlsák/bítlsáci		

Napriek spomínaným vymedzeniam však hranice medzi apelativizáciou a transonymizáciou nie sú vždy jasné, čo sa premietá aj do rozkolísanosti ortografickej podoby týchto substantív. V jadre príspevku sa preto pokúsime o vysvetlenie tejto ortografickej nestability, a to na základe konceptu metonymie ako ústredného mechanizmu stojaceho za vznikom týchto sémantických posunov.

2. PROBLEMATIKA METONYMIE VO VZŤAHU K POMENOVANIAM HS

V práci J. Dolníka (2003, s. 69) sa metonymia vymedzuje ako jav, ktorý spočíva na kontiguite, teda na súvislostiach medzi entitami. Ontologickým podkladom metonymie sú priestorové, časové, príčinné a iné súvislosti medzi entitami. Tieto súvislosti pritom patria k obsahu našich bežných znalostí.

V niektorých teoretických prácach, ktoré sa venujú problematike metonymie, sa k Dolníkom spomínanému princípu kontiguitu, fungujúcemu ako konceptuálne podložie metonymie, pristupuje ako k prototypovému javu (porov. Peirsman – Geeraerts 2006). Ako najsilnejšia a najzreteľnejšia forma súvislosti sa vymedzuje konštituentnosť (z anglického *constituency*), ktorá je založená na vzťahu časť – celok. Oproti tomu možno vymedziť slabšie a voľnejšie formy kontiguitu, a to obsiahnu-

⁵ Veľkými písmenami zapisujeme v tabuľke túto podskupinu z dvoch dôvodov. Jedným z nich je značná rozkolísanosť pri zápise iniciálového veľkého písmena pri tomto type pomenovaní, ako o tom svedčia korpusové dáta. Druhým dôvodom je to, že najmä v prípade plurálových podôb možno spomínané pomenovania vnímať ako istý druh skupinových antroponým, teda ako vlastné mená skupiny ľudí tvoriacich isté spoločenstvo. Príslušnosť tohto typu pomenovaní do propriálnej lexiky je sporná, pretože viacerí autori do skupiny proprii nezaraďujú pomenovania hromadných objektov. Ortografická konvencia však v prípade niektorých pomenovaní označovaných ako nepravé propriá pripúšťa aj písanie veľkého písmena (obyvateľské mená, etnonymá, rodové mená, rodinné mená), čo môže byť jedným z dôvodov spomínanej pravopisnej neistoty používateľov (porov. aj analogickú podobu výkladov v slovníkoch „člen európskeho panovníckeho rodu, ktorý v 14. stor. vládol v Uhorsku“ – *Anjouvec*, „člen rakúskeho panovníckeho rodu“ – *Habsburg*, „člen Štúrovej družiny“ – *štúrovec*).

tosť (*containment*) a blízkosť (*proximity*). V tejto súvislosti sa používa aj termín „sila kontiguitu“. Konštituentnosť, obsiahnutosť a blízkosť predstavujú tri základné metonymické mechanizmy, ktoré sa uplatňujú v štyroch konceptualizačných doménach: priestor, čas, udalosť, funkčný celok. Náš výskum sa zameriava na fungovanie jednotiek, ktoré prináležia do konceptuálnej domény funkčný celok. V rámci apelatívnej lexiky sa konštituentnosť uplatňuje pri metonymických transpozíciách ČASŤ za CELOK, napr. *únik mozgov* (časť tela za človeka), obsiahnutosť pri metonymických transpozíciách typu POSESOR za POSUM, napr. *mám defekt* (majiteľ auta za auto), a blízkosť pri metonymických transpozíciách typu INŠTRUMENT za AGENSA, napr. *Tentoraz ľahučké ironické pero Bakošovo pichlo do arogantnej hlúposti pár zákonodarcov*. (inštrument pero za agensa Bakoš).

2.1 Životné maskulínium ako označenie HS

Viacerí autori poukázali na to, že práve celok a časti tohto celku predstavujú základné kategórie v našej konceptualizácii sveta (porov. Tversky – Hemenway 1984). Z. Kövecses a G. Radden (1998, s. 49) konštatujú, že veci, predovšetkým fyzické objekty sa typicky vnímajú ako gestalty s dobre vymedzenými hranicami, ktoré sú vnútorne štruktúrované, pozostávajú z častí.

Najväčšiu silu kontiguitu možno postulovať v prípade metonymických transpozícií, ktoré sa realizujú formou čistej transonymizácie v rámci tzv. intraonymizačných operácií, porov. *Deep Purple* (ergonymum – oficiálny názov HS) → *Purpli*, *Párpili* (hovorový názov HS), *Black Sabbath* (ergonymum – oficiálny názov HS) → *Sabbati*, *Sabati* (hovorový názov HS), porov.:

Dodajme, že Sabbati sa zišli v pôvodnej zostave po 33 rokoch.

Vôbec prvý raz naživo odohrali Queeni na tomto koncerte aj skladbu Bohemian Rhapsody.

Pink Floydí už nekoncertujú.

Ako vidíme, v prípade, že ide o viacslovné vlastné meno, sklonná životná podoba sa zväčša utvára od druhého komponentu a na základe zakončenia sa zaraďuje do existujúcich deklinačných typov. Nie je to však pravidlo, v tejto skupine pomenovaní máme aj doklady na prípady, keď sa sklonná životná podoba utvára od prvého komponentu viacslovného vlastného mena, napr. *Iron Maiden* → *Ajroňáci*, *Uriah Heep* → *Uriáši*.⁶ V prípade, ak nesklonné vlastné meno obsahuje určitý člen, podmienkou uplatnenia životnej formy je elidovanie tohto komponentu, porov.:

The Police popri The Clash sú význační ako jedni z prvých hlavného prúdu bielych kapiel, ktoré si osvojili reggae ako dominantný štýl.

⁶ Pri tvorení životných sklonných podôb v pluráli sa uplatňujú konsonantické alternácie typické pre deklináciu makroskupinu životných maskulín, porov. *l/t* (*Deep Purple* – *Párpili*, *u/t* *Black Sabbath* – *Sabati*, *n/ň* *Iron (Maiden)* – *Ajroňáci*. V prípade podoby *Uriáši* možno uvažovať o nesystémovej alternácii *ch/š*, ktorá je však v úže doložená (porov. *Čech* – *Češi*) a pri ktorej sa vychádza pravdepodobne z výslovnostnej podoby samostatne použitého komponentu *Uriah* [uriach].

Koncerty jeho mladosti, divoké pogá skákali ako pružina v zúrivom rytme Clashov.

V tejto súvislosti vzniká otázka, či tu možno vôbec uvažovať o metonymickej transpozícii, ak nedochádza k sémantickému posunu (zdrojový aj cieľový prvok predstavuje pomenovanie HS, mení sa len štylistický príznak a príslušnosť v rámci onymickej skupiny, resp. triedy). Takéto typy minimálnych významových transpozícií sa niekedy označujú ako predmetonymické použitia alebo ako prípady tzv. lineárnej metonymie (porov. Dirven 2003). Za signál sémantického prehodnotenia pôvodného názvu hudobnej skupiny tu však možno považovať deklinačnú transpozíciu, pri ktorej sa pôvodný názov hudobnej skupiny z makroskupiny neživotných maskulín (*Doorsu*), resp. indeklinábilií (*Rolling Stones*) transponuje do deklinačnej makroskupiny životných maskulín, porov.:

Album je asi naozaj vrcholná psychedélia Doorsu. – Každým albumom sa sound Doorsov mení.

Mánia okolo Rolling Stones zachvátila Bratislavu koncom roka 1964. – Na veľkolepom pódiu už Stounov vital ich symbol, obrovský nafukovací jazyk.

Zatiaľ čo forma neživotného maskulína, resp. indeklinábilia posilňuje vnímanie skupiny ako celku, životná sklonná podoba *Doorsov*, *Stounov* konceptualizuje pomenovaný celok ako vnútorne organizovaný gestalt (skupina ako živé teleso pozostávajúce z personálne chápaných súčastí). V prípade, že životné sklonné substantívum referuje na pomenovanie HS ako celku, používa sa výhradne v plurálovej forme, funguje ako plurále tantum, čím si zachováva typickú charakteristiku propria – jedinečné číslo.

Možno predpokladať, že používanie plurálovej podoby životného maskulína je podmienené frekventovaným používaním nesklonného pomenovania HS v rodovo nevyhranenom tvare množného čísla (čo sa signalizuje prostredníctvom kongruencie), porov.:

Skúste si predstaviť svet, ak by The Beatles nejestvovali.

The Clash v podstate ukázali, že chcú hrať punk.

Tvar verba s plurálovou kongruenčnou morférou akoby spätne „tlačí“ na podobu pomenovania HS v pozícii subjektu a je jedným z faktorov, ktorý vedie k utvoreniu plurálovej životnej podoby maskulína.

J. Dolník (2003, s. 70) metonymiu explikuje ako sémantickú operáciu, ktorá sa z logického hľadiska opiera o implikáciu medzi pojmami, napr. pojem vlastnosti „talent“ implikuje nositeľa tejto vlastnosti a pod. Implikáciu však možno vymedziť ako podloží aj pri vzťahu medzi základovým a odvodeným slovom. Implikačný vzťah sa tak v jazyku stváňa buď slovotvorne, napr. *krásny* ako vlastnosť – *krásavec* ako nositeľ vlastnosti, alebo vnútroslovne, napr. *krása* ako vlastnosť (napr. *krása hôr*) – *krása* ako nositeľ vlastnosti (napr. *krásy Slovenska*), porov. Dolník (2003, s. 52). Podobný prístup nachádzame v prácach L. Jandy (2011; 2014), podľa ktorej sú aj slovotvorné procesy motivované všeobecnou kognitívnou stratégiou založenou na metonymických asociáciách. To potvrdzuje aj náš výskum. V našom materiáli nachádzame viacero dôkladov na prípady intraonymizačných operácií, pri ktorých sa pomenovanie HS reali-

zuje v podobe odvodeného životného maskulína. V takom prípade možno uvažovať o rozšírenej transonymizácii s formálnou obmenou, resp. o odvodzovacej transonymizácii, porov. *Beatles* → *Bitlsáci*, *Iron Maiden* → *Ajroňáci*, porov.:

*Stojím na tom istom mieste, kde kedysi koncertovali **Bitlsáci**.*

*Všetci ti Párpli, Flojdi, Zepelíni, Kvíni, **Ajroňáci** pôsobia na pomastenie hrude lepšie ako „psi sádlo“.*

Podľa R. de Mendozu Ibáñeza (2000) existujú dva základné typy metonymie: (i) zdroj v cieľi, kde zdrojová doména je subdoménou cieľovej domény, (ii) cieľ v zdroji, kde cieľová doména je subdoménou zdrojovej domény. V prípade intraonymickej transpozície ide o vzťah časť za celok, životné maskulínium pomenúvajúce osobu vo svojej plurálnej forme zastupuje celok (hudobnú skupinu), ide tu teda o expanziu domény.

Okrem čistej a rozšírenej transonymizácie sa v našom materiáli uplatňuje ešte jeden typ nominácie, pri ktorom sa na označenie HS použije ako motivačné východisko meno jej najvýznamnejšieho člena. V takých prípadoch sa aktivuje metonymická schéma VZOR (ako ideálny člen) PODKATEGÓRIE za KATEGÓRIU, napr. (*Eddie*) *Vedder* (antroponymum – líder skupiny Pearl Jam) – *Vedderovci* (hovorové označenie HS), (*Mick*) *Jagger* (antroponymum – líder skupiny The Rolling Stones) – *Jaggerovci* (hovorové označenie HS), (*Roger*) *Waters* (antroponymum – líder skupiny Pink Floyd) – *Watersovci* (hovorové označenie HS), porov.:

***Vedderovci** od roku 1992 nahrali sedem radových albumov a stále patria medzi klasických zástancov rockovej hudby v terajšom hudobnom svete.*

*Už veru 32 rokov tlačia **Jaggerovci** kamene po cestičkách rock’n’rollu.*

*A že to **Watersovcom** stále výborne hrá, dokázali od prvých tónov.*

Pri transonymizačnej operácii sa v odvodzovacom akte pri tomto type uplatňuje najčastejšie sufix *-ovec*, ktorý sa typicky používa pri tvorení rodových a rodinných mien v triede skupinových antroponým. Aj v tomto nominačnom type pozorujeme rozkolísanosť pri písaní veľkého písmena, jedným z dôvodov je nižšia miera kontiguitu, sily vecnej súvislosti medzi zdrojovou doménou odkazujúcou na jedného konkrétného člena a samotnou cieľovou doménou, ktorou je pomenovanie jedinečného onymického objektu (HS), porov.:

*Best Of 1990 – 2000, výberovka druhej dekády kariéry U2, obsahuje to najlepšie a zároveň to najhoršie, čo **bonovci** kedy vyprodukovali.*

*Lenže **Bonovci** kašľú na obdobné výkriky. Turné ich evidentne bavilo.*

2.2 Životné maskulínium ako označenie členov HS

Prostredníctvom životnej formy maskulína možno referovať nielen na HS ako celok, ale aj na členov príslušného celku (HS). Signálom tohto významového posunu sú ľavostranné alebo pravostranné kolokáty (napr. adjektívum *ostatný* s významom „všetci (všetky, všetko), ktorí (ktoré, čo) ostali (-o) z nejakého celku“, porov. Kačala – Pisárčiková – Považaj 2003), resp. typ konštrukcie (napr. koordináčna štruktúra,

ktorá signalizuje, že komponent takejto konštrukcie nepomenúva HS ako celok, ale jej konkrétneho člena alebo členov v rade ďalších členov), porov.:

*Ešte šťastie, že ostatní **Doorsovia** nesúhlasili s Jimovým nápadom *Celebration Of Lizard*, ktorý mal zaplniť celý album.*

*George, Ringo a ostatní **beatlesi**.*

V takomto prípade možno uvažovať o transonymizačnej operácii, pri ktorej dochádza k prechodu medzi onymickými skupinami na osi ergonymum – skupinové antroponymum, napr. *Doors* (ergonymum) – *Doorsovia* (skupinové antroponymum), *Beatles* (ergonymum) – *Beatlesi* (skupinové antroponymum). Takéto formy životných maskulín možno na rozdiel od pomenovaní HS ako celku použiť aj v singulárnej forme, porov.:

*Práve jedna búrka takmer pred štyridsiatimi rokmi zachránila život legendárnemu **stounovi**, Mickovi Jaggerovi.*

Podobne ako v predošlej skupine aj tu nachádzame prípady odvodzovacej transonymizácie, najčastejšie ide o jednotky utvorené prostredníctvom sufixu *-ák/-ak*, porov.:

*Päť **Doorsakov** hrá úplne iný štýl ako predtým.*

*„Je to zjavenie,“ hovorí Lewisohn pre Guardian o nahrávke, ktorú má k dispozícii a na ktorej zaznievajú hlasy troch **bitlsákov**.*

Ako vidíme, tie isté formy životných maskulín môžu v závislosti od kontextu označovať skupinu ako celok alebo jej členov. To korešponduje s konštatovaniami z viacerých prác, podľa ktorých pri tzv. partonomickkej metonymii možno vzťahy medzi celkom a časťami rozdeliť na dva podtypy, ktoré sa označujú ako zoskupenie (tzv. *assembly*) alebo súbor (tzv. *collection*). Napríklad „telo“ je konceptualizované ako zoskupenie, keďže pozostáva z rôznych, funkčne diferencovaných častí, zatiaľ čo „roj“ predstavuje súbor, pretože je konštituovaný prvkami, ktoré sú do značnej miery identické. Pri použití plurálvej životnej formy maskulína na označenie HS sa fokusuje jej vnímanie ako súboru (*collection*), ktorý síce má vnútornú štruktúru, ale pozostávajúcu z identických častí; ak sa daná forma použije na označenie členov HS, do popredia sa dostáva vnímanie HS ako zoskupenia (*assembly*), ktoré je tvorené funkčne diferencovanými prvkami (osobami), porov.:

*Obscured By Clouds, trochu neprávom prehliadaný album, je cenený hlavne medzi najväčšími fanúšikmi **Floydov**.* = skupiny Pink Floyd, HS je konceptualizovaná ako súbor, fokusovanie celku,

*Waters, spevák, gitarista a basgitarista, je na javisku pred a za múrom bez ostatných troch **Floydov**.* = členov skupiny Pink Floyd, HS je konceptualizovaná ako zoskupenie, fokusovanie častí.

V tejto skupine pomenovaní možno pri písaní veľkého písmena pozorovať značnú ortografickú rozkolísanosť. Existuje niekoľko možných dôvodov, ktoré podporujú pravopisnú nestabilitu týchto pomenovaní. Dôležitým momentom tu je nezreteľnosť referencie, teda absencia jednoznačného kontextového signálu, či sa daným životným substantívom odkazuje na pomenovanie HS ako celku alebo na jej konkrétnych čle-

nov. Samotné skupinové antroponymy sa totiž chápu ako nepravé, nevlastné typy proprií, keďže pomenovaniu hromadných objektov sa v teoretických onomastických prácach často upiera propriálny status (porov. Pleskalová 2017b). Ortografickú nestabilitu podmieňuje aj existencia čistých apelatív s významom skupinovej príslušnosti, ktoré sú doložené v iných onymických triedach a ktoré sa píše s malým písmenom, napr. *proameričan*, *mladočech* (porov. Hrubaničová 2021, s. 75).

Pomenovania členov HS nemožno navyše považovať za etablovanú skupinu v rámci triedy skupinových antroponym, ako je to v prípade obyvateľských mien či etnoným. Skupinové antroponymum v plurálovej forme životného maskulína referuje na rôznorodý hromadný onymický objekt, jeho propriálny charakter sa oslabuje, pretože nemá schopnosť identifikovať konkrétneho jedinca (porov. *stouni*, *kvíni*, *ze-pelíni*, *velveti*). Nezreteľná hranica medzi ergonymom a skupinovým antroponymom vedie k rozkolísanosti pri písaní veľkého písmena, porov.:

*Vtedy sa rozhodli **purpli** odložiť vydanie nového albumu.*

*Platňu Perfect Strengers nahrali **Párpli** v klasickom zložení.*

*Ale nikdy som k **Stounom** nezahorel tou veľkou láskou.*

*Wyman nevylúčil, že by sa k **stounom** na čas pripojil.*

V prípade singulárovej formy označujúcej člena HS v našom materiáli prevažuje písanie malého písmena (ako analógia k pomenovaniu typu *štúrovec* „člen Štúrovej družiny“, porov. Kačala – Pisárčiková – Považaj 2003), a to v prípade čistej i odvodennej apelativizácie, porov.:

*Na popularite tiež naberajú aj kampane ako *Bezmäsové pondelky* (*Meat free Mondays*), ktoré propaguje vo veľkom **bítlsák** Paul McCartney.*

*Keď ostatní **beatles** už spia, **beatle** John Lennon je ešte hore.⁷*

V prípade odvodzovacej transonymizácie môže zohrávať úlohu aj charakter formantu. Pri skupinových antroponymách sa v úze ustálilo písanie veľkých písmen najmä pri triede obyvateľských mien, etnoným, rodinných a rodových mien, pre ktoré možno vymedziť aj súbor typických formantov (napr. sufix *-(č)an* pri obyvateľských menách, *-ovci* pri rodových a rodinných menách a pod.). Sufix *-ák* sa síce uplatňuje aj ako depropriálny, avšak len v menšej miere najmä pri etnonymách (napr. *Slovák*, *Poliak*, *Bosniak*), častejšie sa však využíva v apelatívnej sfére, čo môže byť tiež jedným z dôvodov ortografickej rozkolísanosti pri jednotkách s týmto formantom, porov.:

*Stojím na tom istom mieste, kde kedysi koncertovali **Bítlsáci**.*

*Je to len strata času, veď „všetko už povedali **bítlsáci**“.*

2.3 Životné maskulínium ako označenie stúpcov HS

Nižšiu silu kontiguity možno pozorovať v prípadoch, ak sa životné maskulínium použije na označenie stúpenca HS (v apelatívnej lexike možno za analogické typy nominácií vymedziť jednotky typu *hegelián*, *štúrovec*). V týchto prípadoch sa depro-

⁷ Tu možno vplýva na pravopis analogická konštrukcia s komponentmi *beatles* – *beatle*, prostredníctvom ktorej sa „oživuje“ pôvodný apelatívny význam singulatívneho výrazu *beatle* „chrobák“.

priálna nominácia realizuje ako apelativizácia, teda transpozícia na osi proprium – apelativum. V teoretických prácach (napr. Hladká 2017) sa konštatuje, že prostriedkom priamej apelativizácie je najmä metafora a metonymia. V tejto oblasti sa frekventovane uplatňuje metaforická transpozícia, ku ktorej dochádza, ak propriá pomenúvajú známych nositeľov výrazných osobností, napr. *judáš*, *matuzalem*, *donchuan* a pod., zatiaľ čo metonymická transpozícia sa frekventovane uplatňuje pri tvorení pomenovaní neosôb z antroponým, napr. *ohm*, *watt*, *kardigan*, *sendvič*. Ide o sféru lexiky označovanú ako tzv. eponymia (porov. Ološtiak 2020).

Možno konštatovať, že v oblasti, ktorá je predmetom nášho výskumu, sa uplatňujú nominačné modely na osi osoba – osoba. Tie sa opierajú o metonymický mechanizmus, ktorý sa realizuje formou odvodzovacej apelativizácie, čo vedie k tomu, že ortografická rozkolísanosť je pri tomto type nižšia, porov.:

*Debut Druidov sa počíva sám. **Yesáci**, choďte mu robiť spoločnosť!*

*Zdravím všetkých **Doorsakov** aj tvorcu stránky.*

V tomto type metonymickej transpozície možno uvažovať o nízkej sile kontiguity pri metonymickej asociácii. V danom prípade už totiž nejde o prototypickú reláciu časť – celok v zmysle konštituentnosti (ako pri pomenovaní HS a jej členov), ale o vzťah medzi kontrolovanou entitou (pomenovanie stúpenca, prívrženca HS) a kontrolujúcou entitou (HS), ktorý predstavuje voľnejšiu formu kontiguity označovanú ako obsiahnutosť.

Vzhľadom na fakt, že odvodzovanie sa uplatňuje aj pri iných transonymizačných procesoch, pri tvorení pomenovaní stúpenčov HS sa uplatňuje širší diapazón sufixov, napr. okrem sufixu *-ák*, ktorým sa tvorí preferenčne pomenovanie HS v prípade odvodzovacej transonymizácie, sa pri pomenovaní stúpenca HS používajú aj iné formanty, napr. *-ovec*, *-ista*, s cieľom sémantickej diferenciácie jednotiek (možno tu hovoriť aj o princípe funkčnej separácie signalizovanej slovo tvornými formantmi), porov.:

*V našom meste sa budú ozývať známe hity slávnych **bítlšákov**.* (pomenovanie HS)

*Jedni boli „**bítlšáci**“, iní zasa „**stonáci**“.* (pomenovanie stúpenčov HS)

*Ja som bol veľký **bítlšovec**.* (pomenovanie stúpenčov HS)

*Ako pravoverný **floidista** som neváhal ani chvíľu a kúpil si ho.* (pomenovanie stúpenčov HS)

Podobne ako pri pomenovaniach HS, aj v tomto nominačnom type sa uplatňuje odvodzovacia operácia, tentoraz vo forme apelativizácie s metonymickým podložíom VZOR (ako ideálny člen) PODKATEGÓRIE (*Lennon*) za KATEGÓRIU (*The Beatles*), resp. KONTROLUJÚCA ENTITA za KONTROLOVANÚ ENTITU, pomenovaním *lennonovci* sa neoznačujú stúpenci Johna Lennona, ale skupiny The Beatles, porov.

*V médiách je stále pretriasaná každá gýčová výstava v bratislavských „dvoroch“, americké filmy a populárna (viac menej) hudba, odpusťte „**lennonovci**“.*

2.4 Životné maskulínium ako označenie piesní, skladieb, platní HS

Na opačnom póle metonymického kontinua s nízkou silou kontiguity sa nachádzajú súvislostné relácie medzi dvoma entitami fungujúcimi ako participanty deja, pri

ktorých možno postulovať reláciu proximity (priestorovej alebo abstraktnej blízkosti). Participanty deja sa do proxemickej relácie dostávajú len nepriamo, prostredníctvom samotnej činnosti. V rámci metonymie PARTICIPANT za PARTICIPANTA sa ako samostatný podtyp vymedzuje aj relácia PRODUKTOR za PRODUKT. V našom materiáli sa táto metonymická schéma uplatňuje pri pomenovaní piesní HS, ktoré možno chápať ako výsledok deja. Ten je ako jeden z participantov kontiguitne spojený s agensom deja ako pôvodcom na základe príčinnej súvislosti. Tento typ metonymie sa v jazyku uplatňuje veľmi často (*čítať Shakespeara, kúpiť si Picassa* a pod.), a to na základe pevného implikačného spoja (dielo predpokladá tvorcu). Podľa Z. Kövecsesa a G. Radden (1998, s. 57) platí, že tvorcom významných diel v rámci kultúry ako umelcom, vedcom a objaviteľom sa „venuje značná metonymická pozornosť“, čo je reflektované aj v jazykovom úze. Tento typ metonymie sa uplatňuje aj pri použití oficiálneho pomenovania HS (v sklonnej i nesklonnej podobe), pričom metonymický posun v tomto prípade zväčša nevedie k zmene ortografickej formy substantíva, porov.:

*Už si počul nový **Pearl Jam**?*

*Okrem Doorsov si zahmlené rána spájam s White albumom Beatles, Collegium Musicum, ranými albumami Deep Purple, novým **Kula Shakerom**.*⁸

V našom materiáli nachádzame doklady apelativizovaných neživotných maskulín s významom vytvorenej entity, ktoré sa utvárajú na základe čistej apelativizácie, napr. *pistolsmi, beatlsom, bítlsom*. V procese apelativizácie môže dôjsť k medziparadigmatickej transpozícii na osi indeklinábilium – neživotné maskulínium (ak sa názov HS používa ako nesklonné substantívum, napr. *sme generáciou Beatles*), resp. k medziparadigmatickému deklináčnemu pohybu nedochádza (pomenovanie HS môže fungovať aj ako sklonné substantívum v triede neživotných maskulín, napr. *Mesto hudby, začiatkov Beatlesu*), porov.:

*Potom budeme mať ramená asi na kašu, tak si oddýchneme **pistolsmi**.*

*Pri počúvaní **beatlesov** zavýjajú ako divé hyeny.*

*Korzo-nekorzo, baby-nebaby, rýchlo domov a nechaj sa pohltiť novým „**bítlsom**“.*⁹

V daných dokladoch sa ako depropriálna operácia uplatňuje predovšetkým číslta apelativizácia, pri ktorej vlastné meno prechádza do triedy apelatívnych pomenovaní. V rámci skupiny apelativizovaných jednotiek možno viesť paralelu medzi týmito formami maskulín a pomenovaniami fyzikálnych jednotiek, napr. *ohm, watt*,

⁸ V týchto prípadoch možno pozorovať aj prípady s tzv. skrytou syntagmou, pri ktorých elipsa substantíva *pieseň, skladba* vedie k použitiu kongruentnej formy atribútu v ženskom rode, porov.: *Po záverečnej Iron Maiden si za prídavky skupina zvolila Number of the Beast, Blood Brothers a Wasted Years*.

⁹ O metonymickej transpozícii v týchto prípadoch svedčia kolokáty, s ktorými dané apelativizované substantíva v spojeniach vystupujú. Verbum *počúvať* signalizuje metonymický posun (nepočúvame skupinu, ale hudobný produkt skupiny), podobne funguje verbum *oddýchnuť si* (z kontextu vyplýva, že si oddýchneme hraním piesní danej skupiny, nie hraním skupiny). Metonymická transpozícia sa v poslednom doklade zasa explicitne signalizuje singulárovou podobou apelativizovaného substantíva s atribútom *nový* (pohltiť sa necháme novou piesňou alebo albumom danej skupiny, nie novou skupinou).

rôznych vecí konkrétnej aj abstraktnej povahy, napr. *sendvič*, *bojkot*, alebo oblečenia podľa známej osoby, ktorá ho nosila, napr. *kardigan*, ktoré sa takisto odvodzujú od antroponým. Dôležitý je však rozdiel v sémantickej štruktúre oboch typov pomenovaní. Zatiaľ čo v prípade apelativizovaných jednotiek typu *ohm*, *watt*, *bojkot*, *sendvič*, *kardigan* možno hovoriť o istom stupni sémantickej demotivácie (motivujúce antroponymum *Ohm*, *Watt* atď. nevystupuje v lexikálnom význame derivátu v pozícii onomaziologického príznaku, ale má status encyklopedickej sémy, napr. *watt* „jednotka výkonu rovnajúca sa práci jedného joulu vykonanej za jednu sekundu, zn. W (podľa brit. fyzika J. Watta)“, porov. Petráčková – Kraus 2005), v prípade nami analyzovaných jednotiek je motivujúce proprium súčasťou sémantickej štruktúry odvodennej jednotky v pozícii onomaziologického príznaku, porov. *bítls* „pieseň skupiny Beatles“.

V tejto skupine pomenovaní možno takisto pozorovať istú mieru ortografickej nestability, ktorá je spôsobená nejednoznačným statusom pomenovania. V závislosti od kontextu sa maskulínium môže interpretovať ako pomenovanie HS (napr. *Doorsov*), resp. ako výsledok deja, piesne danej HS (napr. *bítlsy*, *velveti*). Metonymický posun je signalizovaný charakterom verba, ktoré na základe sémantickej valencie predpokladá spájateľnosť s pomenovaniami hudobných artefaktov (napr. *vyrevovať*, *hmkať*), porov.:

Okrem Doorsov si zahmlené rána spájam s White albumom Beatles, Collegium Musicum, ranými albumami Deep Purple, novým Kula Shakerom.

Len rámus čo kdesi po pivniciach robíte, bítlsy kadejaké vyrevujete.

Spomínaná významová podšpecifikácia a nezreteľnosť charakteru metonymickej asociácie vplyva na nejednotnosť pri písaní veľkého písmena, porov.:

*Korzo-nekorzo, baby-nebaby, rýchlo domov a nechať sa pohltiť novým bítlsom. Takisto starí dobrí Velveti sa dobre hmkali.*¹⁰

¹⁰ Kolokáty substantív v daných prípadoch jednoznačne signalizujú metonymický posun (hmkať si môžeme len *skladbu*, nie *skupinu*). V tejto súvislosti možno doplniť dve poznámky. Po prvé, tradičný pohľad metonymiu definuje ako vzťah zahŕňajúci substitúciu. Tento pohľad je reflektovaný v zápise „X stojí za Y“. Metonymia však nie je jednoduchou substitúciou jednej entity za inú entitu, ale vzájomne ich prepája, aby sformovala nový komplexný význam. Vo vete *Vaňa preteká*. nereferujeme na *vodu*, ale na *vodu vo vani*. Podobne výrazom *Velveti* referujeme na *skladbu Velvetov*. Adekvátnejšou reprezentáciou metonymických vzťahov by preto malo byť použitie aditívneho zápisu „X plus Y“ (porov. Radden – Kövecses 2007, s. 337). Po druhé, metonymia sa často definuje ako čisto sémantický mechanizmus slúžiaci na generovanie nových významov. Avšak metonymické transpozície majú aj svoje formálne „dôsledky“. Vo vete *Kúpila som si troch picassov* je plurálová podoba formálnym indikátorom metonymického posunu (proprium disponuje jedinečným číslom). Formálna podoba sémanticky transponovaného výrazu môže mať dokonca vplyv aj na ortografický zápis. Vo vete *Mám rada Picassa*. zrejme podľa existujúcej normy napíšeme veľké písmeno napriek tomu, že dotyčná osoba má rada diela spomínaného umelca, nie španielskeho maliara, ktorý sa narodil v roku 1881 v Malage. Avšak v prípade plurálovej formy, napr. ... *kolekcia „picassov“* vlastnená autorom *muzikálov Cats a Jesus Christ Superstar Sirom Andrewom Lloyd-Weberom*, by zápis veľkým písmenom zrejme nebolo možné považovať za adekvátny.

Depropriálne tvorenie pomenovaní produktov (piesní) sa realizuje aj formou odvodzovacej apelativizácie prostredníctvom formantov *-ovka*. Použitie apelatívneho sufixu ortograficky tento typ pomenovaní stabilizuje (píšu sa malým písmenom), porov.:
*Tu som prvýkrát ešte pred érou Beatmenu počul **bítľovku** I Wanna Hold Your Hand.*

Tie pesničky sú také krátke, že by boli dobré ako inštrumentálne partie klasických floydoviek.

*Crossfire Hurricane sa objavuje v texte **stounovky** Jumpin' Jack Flash z roku 1969.*

2.4 Životné maskulínium ako osoby na základe podobnosti s HS

Napokon možno vymedziť osobitné prípady, keď sa pôvodné pomenovanie HS na základe čistej alebo odvodzovacej apelativizácie použije na pomenovanie osoby s istou – fyzickou alebo psychickou – charakteristikou. V takom prípade možno hovoriť o pomenovaniach stojacich na hranici medzi metaforickým a metonymickým pólom, napr.:

*Nemohol nosiť dlhé vlasy ako **uriáši, párpli a zepelíni**.*

*S nástupom Beatles sa aj u nás objavili vlasáči – **bítľáci**.*

V spomínaných prípadoch možno uvažovať jednak o metonymickej schéme INŠTITÚCIA (HS) za OSOBU, jednak o metaforickej schéme založenej na podobnosti medzi istými aspektmi celku a príslušnou osobou, konkrétne: OSOBA, ktorá je AKO členovia INŠTITÚCIE (HS). Ide o najslabšiu formu kontiguity, ktorá prechádza do sémantickej relácie similarity. V citovaných dokladoch sa postuluje pomenovanie HS ako východisko pre pomenovanie osoby s istou vzhľadovou charakteristikou (dlhé vlasy), čo predpokladá vzťah similarity. Zároveň však v prípade týchto pomenovaní existuje aj istá vecná súvislosť medzi HS a osobou (osoba s dlhými vlasmi, aké majú členovia HS).

3. ZÁVERY

Výskum životných foriem maskulín označujúcich primárne HS potvrdzuje, že metonymiu možno vnímať ako gradientný jav, jednotlivé metonymické asociácie možno umiestniť na kontinuu v závislosti od sily kontiguity, ktorou metonymická relácia disponuje.

Predmetonymické relácie možno pozorovať už pri použití proprií označujúcich HS v rámci tzv. partitívnej reštriktívnej metonymie (porov. Quirk et al. 1985, s. 290), porov. *Nevermind od americkej kapely Nirvana vtedy spôsobil v rebričkoch podobné zemetrasenie, ako to dokázali kedysi **raní Beatles**.*, pri ktorej dochádza k aktivácii subdomény ETAPA PÔSOBNIA. Táto aktivácia sa opiera o tzv. metonymickú asociáciu označovanú ako aktívna zóna (porov. Langacker 1987, s. 214 – 217). Tá vedie k mapovaniu kognitívnej domény BEATLES na jednu z jej aktívnych zón BEATLES NA ZAČIATKU PÔSOBNIA.

Primárny stupeň metonymie predstavuje tzv. lineárna metonymia. Konceptuálny posun je v tomto prípade minimálny: dochádza len k transponovaniu pomenovania kolektívnej entity singulárovou formou vlastného mena (*Bítls, Doors*) na pome-

novanie tej istej kolektívnej entity plurálovou podobou životného maskulína (*Bítlsi, Doorsovia*), avšak práve plurálová forma aktivuje konceptuálne spracovanie entity ako celku pozostávajúceho z (personálne chápaných) častí.

V rámci lineárnej metonymie sa tiež uplatňuje podtyp, ktorý by bolo možné označiť ako tzv. paragónovú metonymiu (z ang. *paragon* „model, vzor“), pri ktorej sa v pozícii vehikula pri pomenovaní HS objavuje meno jej lídra. Tento typ metonymickej relácie sa uplatňuje pri pomenovaniach utvorených prostredníctvom sufixu *-ovci*, ktorý sa ako typický formant uplatňuje v oblasti skupinových antroponým (použitie malého písmena tak môže byť okrem iného podmienené aj úsilím diferencovať medzi rodinným menom a pomenovaním HS), porov.:

Aktuálnu dosku nazvanú stručne Pearl Jam si vedderovci vydávajú na nezávislom labeli. (= skupiny Pink Floyd)

Podvečer mali Lennonovci termín v štúdiu Record Plant East. (= manželia John Lennon a Yoko Ono)

Ďalším stupňom na pomyslenom kontinuu je tzv. konjunkčná metonymia, pri ktorej je vzťah medzi cieľom (pomenovanie členov HS) a zdrojom (pomenovanie HS) založený na konštituentnej relácii vzťah – celok, ide o transpozíciu vedúcu k redukcii zdrojovej domény. Vo výpovediach typu *Velveti boli iní ako vtedajšie kapely*. použitím plurálovej formy životného maskulína referujeme nielen na HS ako celok, ale evokujú sa aj prvky tohto celku (členovia HS), avšak v tomto type prevažuje gestaltové vnímanie, nadradenosť celku nad časťami (táto životná forma funguje ako plurále tantum). Naopak, v prípade výpovedí typu *Velveti hrali na pódiu v čiernych kostýmoch*. sa fokusuje význam častí konštituujuúcich celok. Tieto jemné sémantické posuny sú evokované kontextovým okolím (oblečenie asocjuje osobu), do ktorého pomenovanie vstupuje, resp. použitím v singulárovej forme, porov. *Bývalý bitlsák sa v centre Viedne na štadióne Ernsta Happela ukáže 27. júna*.

Inkluzívny typ metonymie sa zakladá na vecnej súvislosti označovanej ako obsiahnutosť, ktorá sa považuje za slabší typ kontiguity. Obsiahnutosť sa najvýraznejšie manifestuje v kognitívnej doméne priestoru (napr. *smialo sa celé kino, vypil som takmer celú fľašu*). Pri postulovaní obsiahnutosti ako typu vecnej súvislosti v doméne funkčného celku musíme počítať s istým typom konceptuálnej projekcie, v dôsledku ktorej sa obsiahnutosť chápe v abstraktnom zmysle ako vzťah kontrolujúcej entity (HS) a kontrolovanej entity (stúpenci HS) (ide tu o špecifický prípad subordináčného vzťahu medzi nerovnocennými entitami), porov.: *Spomínam si, že najhoršia nádržka od staršej generácie bola „ty bitlsák“*.

Najslabšou formou kontiguitnej relácie je proxemika založená na blízkosti zdrojového a cieľového prvku. V doméne „funkčný celok“ možno proxemický vzťah postulovať medzi dvoma participantmi: HS ako tvorcom a skladbou HS ako tvorenou entitou. Ide tu o frekventovane uplatňovaný kauzálny vzorec, pri ktorom je medzi participantmi príčinná súvislosť. Možno tu teda uvažovať o kauzálnom type metonymie, porov. *pustil som si pásku, tú s bitlsákmi*.

V prípade, že vzťah medzi zdrojovou a cieľovou entitou nie je viac založený na kontiguite, ale prechádza do oblasti similarity, dochádza k prehodnoteniu konceptualizačného mechanizmu z metonymického na metaforický, v niektorých prístupoch sa hovorí v súvislosti s daným typom jednotiek o charakterizačných prezývkach. V našom materiáli ide o podobnostné asociácie s ad hoc povahou, čo možno dokázať tým, že povaha charakterizačného príznaku sa zväčša explikuje v kontextovom okolí takýchto jednotiek, porov.

*Veľký výber (od tých najdúhovejších a extravagantných kúskov až po slušácke košielky – pre nás **Bíťlsákov** – kravatákov)...*

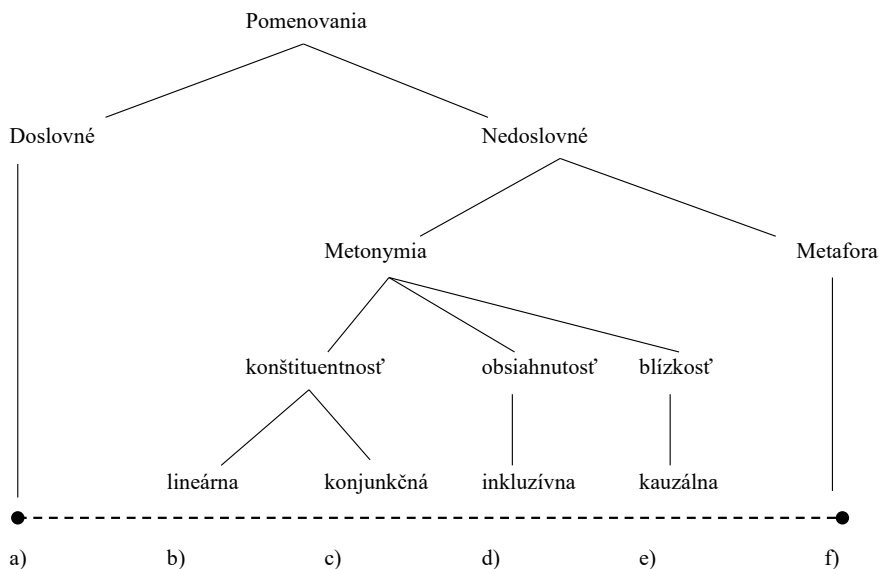
*Zo západu k nám prenikali vplyvy, ktoré narúšali tu zaužívané konvencie. Najskôr nastúpili **bíťlsáci** s dlhými vlasmi po plecيا, v texaskách, najlepši aj s okuliarmi „lenonkami“.*

Za prechodné prípady, stojace na rozhraní medzi metaforou a metonymiou, možno považovať označenia HS, ktoré sa v pozícii vehikula stávajú východiskom pomenovania inej HS na základe metaforickej relácie similarity (Alt-j sú ako Radiohead) a na základe metonymickej schémy VZOR (ako ideálny člen) PODKATEGÓRIE za KATEGÓRIU (Radiohead ako vzor v kategórii žánru indie, folktronica), porov.:

*Dokázali (= Alt-J) zároveň hypnotizovať sústredených fajnšmekrov, ktorí v nich videli **nových Radiohead**.*

V nasledujúcej schéme vizuálne naznačujeme vzťahy jestvujúce na metonymickom kontinuu.

Schéma č. 1. Typy metonymických relácií v skupine substantívnych foriem pomenovaní HS a ich depropiálnych motivátov

- a) *Spieval od **Bítls** Yesterday.*
- b) *Všetci vedia, kto bol Elvis Presley alebo **Bítlsi**.*
- c) *Od čias prvej platne a prvého filmu „Ťažký deň“ sa všeličo zmenilo v súkromnom živote „**bítls**ov“.*
- d) *Stal sa **bítls**om.*
- e) *Mám tuzexový rum, bezvadné pásky s **bítls**mi.*
- f) *Také tenké (okuliare), čo nosia **bítlsi** alebo dedovia.*

Relatívne bezproblémová je pri použití životného maskulina z hľadiska ortografie zóna inkluzívnej metonymie a metafory. Dôvodom je, že ako centrálna depropiálna operácia sa tu uplatňuje odvodzovacia apelativizácia, pričom použité sufixálne formanty sú ukotvené primárne v oblasti apelatívnej lexiky (prípady ako *ja som veľký **bítls**ovec*, ako pravoverný *floidista* som neváhala, objavili sa u nás vlasáči – ***bítls**áci*). V zóne kauzálnej metonymie nachádzame prevažne formy s malým písmenom (prípady ako *nechám sa pohltiť novým **bítls**om*), čo je dané skutočnosťou, že pri tvorbe tohto typu pomenovaní dochádza k interdoménovému mapovaniu na osi osoba – neosoba. Rozkolísanosť pri písaní veľkého písmena je tu spôsobená hlavne nezreteľnosťou hranice medzi kauzálnou metonymiou a konštituentnými typmi metonymie (prípady ako *starí dobrí **Velveti** sa dobre hmkali*). Avšak v prípade, že sa v tomto type metonymickej relácie v pozícii vehikula použije oficiálne pomenovanie HS, korpusový materiál dokladá výhradné písanie veľkého písmena (*Nový **Radiohead**. Čakalo sa naň vyše päť rokov*).

Isté kolísanie možno pozorovať pri pomenovaniach, ktoré sa zakladajú na metonymickej schéme VZOR (ako ideálny člen) PODKATEGÓRIE za KATEGÓRIU. Nachádzame ich jednak pri pomenovaniach typu *Vedderovci*, *Jaggerovci*, jednak pri pomenovaniach typu *nový Pearl Jam*. V prvom prípade ide o pomenovania utvorené na základe odvodzovacej operácie pomocou sufixu *-ovci*, ktorý sa v propriálnej sfére uplatňuje najmä v oblasti skupinových antroponým (pri tvorení rodinných a rodových mien). Napriek tomu, že tieto jednotky v kontexte označujú HS ako celok (vtedy sa používajú iba v plurálvej forme, singulárová podoba typu *lennonovec* pomenúva fanúšika HS), písanie veľkého písmena je pri nich rozkolísané. Môže to byť spôsobené tým, že ich motivačná štruktúra evokuje hromadný onymický objekt, pri ktorom je propriálny charakter oslabený, jednak slabšou silou kontiguity, lebo tento typ metonymie možno označiť ako tzv. schematickú metonymiu, pri ktorej je cieľová konceptuálna doména mapovaná na základe svojej subdomény (jedného člena v úlohe vzoru). V prípade metaforicko-metonymických pomenovaní typu *Na začiatku o nich (= o Dave Mathews Band) vraveli, že vznikol nový Pearl Jam*, ide zasa o tzv. typickú metonymiu, pri ktorej cieľová konceptuálna doména nie je mapovaná na základe subdomény, ale cieľ (target) a zdroj (source) sú zreteľné odlišné (k termínom schematická a typická metonymia pozri Barcelona 2003).

Najvyššia miera ortografickej nestability sa spája s oblasťou lineárnej a konjunkčnej metonymie, kde významová podšpecifikácia a kontextová nedourčenosť môže oslabiť interpretáciu životného maskulína ako pomenovania jedinečnej HS alebo pomenovania členov HS, pri ktorom je ako pri systémovo neetablovanom skupinovom antroponyme označujúcim hromadný onymický objekt oslabený propriálnym charakter jednotky.

Táto analýza potvrdzuje, že fungovanie tohto typu jednotiek v jazykovom úze si vyžaduje gradientné chápanie významových vzťahov založených na metonymických asociáciách kontiguity a metaforických asociáciách similarity ako vzájomne spätých konceptuálnych stratégií. Z ortografického hľadiska sa tiež potvrdzuje, že písanie veľkých písmen pri propriách nie je vždy možné uchopiť jednoznačnými, bez výnimky platnými pravidlami, ale je tiež potrebné zohľadňovať pomenovací zámer, teda čo sa príslušnou jednotkou komunikuje (porov. Hrubaničová 2021, s. 75). Ukazuje sa, že interpretácia významu jednotiek na osi proprium – apelatívum je často podmienená kontextovými signálmi a inferenciami o pragmatických zámeroch autora, pričom vylúčená nie je ani významová nedourčenosť depropriálnej jednotky vedúca k vzniku nerozlíšiteľnej kontextovej polysémie¹¹, k rozostreniu propriálno-apelatívneho rozhrania, ktoré znemožňujú jej jednoznačné zaradenie do propriálnej alebo apelatívnej triedy pomenovaní a v dôsledku toho aj bezproblémový zápis veľkým, resp. malým písmenom.

Bibliografia

BARCELONA, Antonio (2003): Names: A metonymic “return ticket” in five languages. In: *Jezikoslovlje*, roč. 4, č. 1, s.11 – 41.

DIRVEN, René (2003): Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation. In: R. Dirven – R. Pörings (eds.): *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, s. 75 – 112.

DOLNÍK, Juraj (2003): *Lexikológia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 236 s.

HLADKÁ, Zdeňka (2017): Apelativizace. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/APELATIVIZACE>.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid (2021): K pravopisu predponových a zložených etnických a obyvateľských mien. 2. časť. In: *Kultúra slova*, roč. 55, č. 2, s. 65 – 75.

HRUBANIČOVÁ, Ingrid (2023): K pravopisu štylisticky príznakových etnických a obyvateľských mien. In: *Kultúra slova*, roč. 57, č. 1, s. 12 – 21.

JANDA, Laura (2011): Metonymy in word-formation. In: *Cognitive Linguistics*, roč. 22, č. 2, s. 359 – 392.

JANDA, Laura (2014): Metonymy and word-formation revisited. In: *Cognitive Linguistics*, roč. 25, č. 2, s. 341 – 349.

¹¹ Podobný typ analýzy na príklade etnonyma GALSKÝ KOHÚT/GALSKÍ KOHÚTI nachádzame v práci I. Hrubaničovej (2023).

KAČALA, Ján – PISÁRČIKOVÁ, Mária – POVAŽAJ, Matej (eds.) (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 985 s. Dostupný na: <https://slovník.juls.savba.sk/> [cit. 02-02-2023].

KÖVECSÉS, Zoltán – RADDEN, Günther (1998): Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. In: *Cognitive Linguistics*, roč. 9, č. 1, s. 37 – 77.

LANGACKER, Ronald W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. I: Theoretical Prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press. 540 s.

OLOŠTIAK, Martin (2008): Gramatický rod a skloňovanie anglických názvov hudobných skupín. In: *Kultúra slova*, roč. 42, č. 4, s. 216 – 224.

OLOŠTIAK, Martin (2018): *Onymická a deonymická nominácia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 202 s.

OLOŠTIAK, Martin – PALKOVÁ, Lenka – GAVUROVÁ, Miroslava – REŠOVSKÁ, Soňa (2018): *Slovník slovenských eponým*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 264 s.

OLOŠTIAK, Martin (ed.) (2021): *Kapitoly zo slovo tvornej adaptácie prevzatých slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 206 s.

Omnia Slovaca IV Maior. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i. Dostupný na: <http://ske.juls.savba.sk/bonito/index.html> [cit. 02-02-2023].

PEIRSMAN, Yves – GEERAERTS, Dirk (2006): Metonymy as a prototypical category. In: *Cognitive Linguistics*, roč. 17, č. 3, s. 269 – 316.

PLESKALOVÁ, Jana (2017a): Transonymizace. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/TRANSONYMIZACE>.

PLESKALOVÁ, Jana (2017b): Antroponymum. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/ANTROPONYMUM>.

QUIRK, Randolph – GREENBAUM, Sidney – LEECH, Geoffrey – SVARTVIK, Jan (1985): *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman. 1779 s.

RADDEN, Günter – KÖVECSÉS, Zoltán (2007): Towards a Theory of Metonymy. In: V. Evans – B. Bergen – J. Zinken (eds.): *The Cognitive Linguistics Reader*. London: Equinox, s. 335 – 359.

RUIZ DE MENDOZA IBÁÑEZ, Francisco José (2000): The role of mappings and domains in understanding metonymy. In: A. Barcelona (ed.): *Metaphor and metonymy at the crossroads*. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 109 – 132.

PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří (vedúci kolektívu autorov) (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2., doplnené a prepracované vyd. Preklad Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá. 1054 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava (2007): *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 327 s.

ŠRÁMEK, Rudolf (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita. 191 s.

TVERSKY, Barbara – HEMENWAY, Kathleen (1984): Objects, parts, and categories. In: *Journal of Experimental Psychology: General*, roč. 113, č. 2, s. 169 – 193.